

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Ana Štromajer

Akumulacija z razlašanjem: Primer varčevalnih ukrepov

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Ana Štromajer

Mentor: izr. prof. dr. Andrej A. Lukšič

Akumulacija z razlaščenjem: Primer varčevalnih ukrepov

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

»Akumulacija z razlašanjem: Primer varčevalnih ukrepov«

V diplomskem delu se ukvarjamo z razvojem koncepta prvotne akumulacije kapitala. Pri tem je ključno vprašanje, ali je primitivna akumulacija zgodovinsko zaključen proces, ki se je odvil v določenem zgodovinskem obdobju, kot ga je opredelil Karl Marx, ali gre za proces, ki je imanenten dinamiki kapitalizma in je pogoj za njegovo stabilnost, kot to trdita Rosa Luxemburg in David Harvey. Ta vprašanja raziščemo na primeru aktualne krize kapitalizma in varčevalnih ukrepov, ki jo spremljajo. Varčevalni ukrepi, ki se jih poslužuje večina vlad po Evropi, vzroke za nastanek krize prepoznavajo v potratnem javnem sektorju. To ne drži, saj so varčevalni ukrepi v krizi kapitalističnega sistema zgolj ena od možnosti za ekstrakcijo presežne vrednosti, torej za nadaljevanje akumulacije kapitala.

Ključne besede: prvotna akumulacija, akumulacija z razlašanjem, varčevalni ukrepi, kriza, kapitalizem, presežna vrednost, javni sektor.

»Accumulation by Dispossession: The Case of Austerity Measures«

In our thesis we discuss the development of the concept of primary accumulation of capital. Key issue about the concept is whether it is a historically concluded process that took place in a certain historical era, as Karl Marx described it, or it is a process that is immanent to the dynamics of capitalism and as such, a necessary condition for its stability, as claimed by Rosa Luxemburg and David Harvey. We discuss these issues on the example of current crisis of capitalism and the austerity measures that accompany it. Austerity measures that are implemented by majority of European governments recognise the causes of the crisis in consuming public sector. However, it is a false fact, since austerity measures, in the crisis of capitalism, are only one of the options to extract surplus value, that is to continue the accumulation of capital.

Keywords: primary accumulation, accumulation by dispossession, austerity measures, crisis, capitalism, surplus value, public sector.

Vsebina

1 Uvod	5
2 Koncepti prvotne akumulacije kapitala	7
2.1 Marxov koncept prvotne akumulacije	7
2.1.1 Značilnosti prvotne akumulacije	9
2.2 Luxemburgin koncept prvotne akumulacije.....	10
2.3 Harveyjev koncept prvotne akumulacija.....	11
2.5 Prvotna akumulacija kot element dinamike kapitalizma	12
3 Akumulacija z razlašanjem in aktualna kriza	13
3.1 Akumulacija z razlašanjem nekoč in danes.....	13
3.2 Vzroki sedanje krize	15
4 Varčevalni ukrepi	16
4.1 Posledice uvajanja varčevalnih ukrepov.....	18
4.2 Akumulacija z razlašanjem kot element varčevalnih ukrepov.....	19
4.2.1 Zmanjšanje obsega socialnih transferjev	20
4.2.2 Privatizacija javnega sektorja	20
4.2.3 Reorganizacija načina dela v javnem sektorju.....	21
4.2.4 Proletarizacija delovne sile	22
4.2.5 Prekarizacija delovne sile	22
5 Zaključek	24
6 Literatura	26

1 Uvod

Prvotna akumulacija kapitala je koncept, ki ga je prvi opredelil Adam Smith v delu Bogastvo narodov. Delo je nastalo konec 18. stol. To obdobje zaznamuje razpad fevdalnih struktur in prehod v kapitalistično družbo. V tem času so vlade se po vsej Evropi izvajale agrarne reforme, ki so spremenile zemljo v blago, razlastile občinska in vaška zemljišča, da so postala dostopna individualnemu podjetništvu in kar je najpomembnejše, agrarne reforme so razlastile ljudske množice, ki so se skozi stoletja preživljale z obdelovanjem fevdalnih zemljišč in s tem ustvarile armade delovne sile, ki je bila prisiljena oditi v mesta in iskati delo v tovarnah. (Hobsbawm 2010)

Opisan proces, ki je množično razlastil producente (kmete) njihovih proizvodnih sredstev (zemlje) in ustvaril armado svobodne delovne sile, je proces prvotne akumulacije kapitala. Ta proces je ustvaril pogoje za nadaljnjo akumulacijo kapitala. Primarno akumulacijo lahko tako po Marxu definiramo kot akumulacijo, ki ni posledica predhodne akumulacije, ampak njeno izhodišče.

Rosa Luxemburg je koncept prvotne akumulacije nadgradila na način, da pokaže, da prvotna akumulacija ni zaključen dogodek v zgodovini ampak proces, ki je v kapitalizmu permanenten. Luxemburgova je ugotovila, da kapitalizem zaradi svoje dinamike, ki teži v nenehno širjenje proizvodnje, stalno potrebuje nekapitalistična območja, na katera se lahko širi.

Njen koncept je izhodišče Davida Harveyja, ki pokaže, da prvotna akumulacija ni samo zgodovinski proces, ki je postavil družbene in ekonomske pogoje za razvoj kapitalizma, temveč je stalna spremljevalka rutinske, vsakdanje akumulacije kapitala. Harvey svoj koncept prvotne akumulacije poimenuje akumulacija z razlašanjem (*»accumulation by dispossession«*), saj beseda *prvotna* konceptu daje ton omejenega zgodovinskega procesa, kar zamegljuje vsakdanje procese, ki se dogajajo v kapitalizmu.

V diplomskem delu bomo izpeljali dve tezi:

- a) Prvotna akumulacija je proces, ki stalno spremlja nadaljnjo akumulacijo kapitala, torej razširjeno reprodukcijo, zato ne moremo govoriti o zgodovinsko zaključenem procesu.
- b) Pri varčevalnih ukrepih, ki se jih poslužuje večina vlad po Evropi, gre za proces prvotne akumulacije.

Pokazali bomo, da gre pri varčevalnih ukrepih za prvotno akumulacijo in ne za akumulacijo kapitala, saj se presežna vrednost v primeru varčevalnih ukrepov ne ekstrahira v proizvodnem procesu, ampak s političnim razlašanjem.

Pokazali bomo, da prvotna akumulacija vseskozi spremlja kapitalizem in je pogoj njegovega razvoja, zlasti v dobi neoliberalizma, ki teži k temu, da se nenehno zagotavljajo pogoji za nastajanje novih trgov, ki nujno nastajajo prek razlašanja javnega in skupnega. Varčevalni ukrepi so tipičen primer tega procesa.

2 Koncepti prvotne akumulacije kapitala

2.1 Marxov koncept prvotne akumulacije

Tako imenovana prvotna akumulacija ni nič drugega kakor zgodovinski proces ločitve producenta od produkcijskih sredstev. (Marx 1961, 650)

Proces, ki ustvarja kapitalistični odnos, je proces, ki ločuje delavca od lastništva njegovih delovnih pogojev (Marx 1961, 650–695). To pomeni, da kapitalistični odnosi predpostavljajo, da so delavci ločeni od lastništva delovnih sredstev in nadzora nad pogoji dela. Zgodovinsko so bili ti pogoji doseženi z nasilnim procesom ločitve ljudstva od produkcijskih sredstev, ki ga imenujemo proces *prvotne akumulacije kapitala*. Ta proces je na eni strani povzročil množično poverizacijo kmečkega prebivalstva, medtem ko je na drugi strani omogočil razvoj in napredek razreda kapitalistov. V zgodovini prvotne akumulacije so pomembni predvsem momenti, ki so nenadoma in nasilno odtrgali velike množice ljudi od njihovih življenjskih sredstev in jih kot brezpravne proletarce vrgli na trg delovne sile. (Perelman 2000, 27–30)

Razlastitev delavcev produkcijskih sredstev je bila dosežena na najbolj neusmiljen, podel, umazan in barbarski način. (Perelman 2000, 27)

Osnova tega procesa je razlastitev kmečkega prebivalstva njihove zemlje. Marx na primeru Anglije pokaže kako so potekali procesi prvotne akumulacije.

V Angliji so v 15. stoletju večinsko prebivalstvo tvorili svobodni kmetje z lastnimi obdelovalnimi površinami. Mezdni delavci so bili navadno kmetje, ki so mezdno delo opravljali v prostem času. V vseh evropskih deželah je bila za fevdalno produkcijo značilna razdelitev zemlje, med kolikor mogoče veliko podložnikov (Marx 1961, 650–665). Take razmere so ob sočasnem razcvetu mest, s kakršnim se odlikuje 15. stoletje, omogočale sorazmerno visok življenjski standard večine prebivalstva, vendar pa hkrati, zaradi razpršenosti lastništva, ovirale razvoj kapitalizma. Prevrat se je zgodil v prvih desetletjih 16. stoletja z že omenjenim procesom prvotne akumulacije. Le-ta je preobrazila svobodne kmete v proletarce in omogočila razvoj kapitalizma. Fevdalni veleposestniki so nasilno pregnali z zemlje kmete, ki so imeli do nje enake pravice in si to zemljo nasilno prilastili. Njive, ki so jih kmetje obdelovali in zemljo na kateri se je hranilo nešteto ljudi, so spremenili v pašnike, da bi spodbudili nastajajočo tekstilno industrijo. Ovčereja je bila delovno precej manj intenzivna od

poljedelstva, zaradi česar je ogromno ljudi ostalo brez dela in so čez noč pristali na cesti, brez osnovnih pogojev za preživetje¹. (Borchardt, 1976, 188–202)

Opisani dogodki kažejo na to, da se je kapitalistični način produkcije začel uvajati v kmetijsko gospodarstvo, saj se je na obdelovalnih površinah, ki so bile za mnoge vir preživetja, začela ustvarjati, na eni strani presežna vrednost, ki je ostala v rokah veleposestnikov, po drugi strani, pa so nekdanji samozadostni kmetje postali siromaki brez osnovnih virov preživetja.

Analogno s tem se je razvijal drugi razred potreben za kapitalistični način proizvodnje, razred kapitalistov, ki je te procese spodbujal, saj so omogočali širitev agrarnih veleobratov in povečali pritok brezpravnih proletarcev z dežele v nastajajoča industrijska mesta. Ropanje cerkvenih posestev, prodajanje državnih zemljišč, kraja občinske zemlje, spremembe fevdalne lastnine v privatno lastnino - vse to so bile idilične metode prvotne akumulacije. Na zemljiščih so se vzpostavili pogoji za kapitalistično poljedelstvo in ovčerejo, kapital si je prisvojil vso zemljo in mestna industrija je pridobila potreben dotok brezpravnega proletariata. (Perelman 2000, 25–34)

Razlaščanje kmečkega prebivalstva njihovih produkcijskih sredstev je bil nujen, a ne vedno zadosten pogoj, da bi pregnali podeželsko prebivalstvo na trg delovne sile. Da je delavec lahko postal svoboden prodajalec delovne sile, se je moral nadalje osvoboditi od fevdalnega posestnika, ki je oviral njegovo svobodo. (Marx 1961, 650–695)

Zgodovinsko gibanje, ki je spremenilo producente v mezdne delavce, po eni strani tako prinaša osvoboditev podložnikov izpod fevdalnega jarma, vendar pa se to zgodi šele po tem, ko so oropani vseh sredstev za produkcijo in reprodukcijo. Svobodni so torej šele takrat, ko postanejo svobodni prodajalci samih sebe.

Po Marxovi delovni teoriji vrednosti (1961, 57–69) vsa vrednost izhaja iz dela, saj je vse blago le opredmeteno človeško delo. To delo opravljajo delavci, medtem, ko nasproti njim stoji razred kapitalistov, ki izkorišča delavce, saj jim odvzema del vrednosti, t.i. *presežno*

---

¹ Ni naključje, da je prav v tistem času Thomas More (1901) pisal o deželi v kateri ovce žrejo ljudi.

vrednost. Presežno vrednost kapitalisti delavstvu odvzemajo v obliki *profitov*. Vrednost, nastala v kapitalistični proizvodni enoti, se tako razdeli med delavstvo na eni strani (v obliki mezd) in med kapitaliste na drugi (v obliki profitov). V tem tiči temeljni antagonizem, temeljni konflikt med *izkoriščevalci* in *izkoriščanimi*, med *lastniki* in *nelastniki*, med tistimi, ki živijo od *lastnine* in tistimi, ki živijo od *dela*. Interes kapitalistov je namreč zvišanje profitov (zvišanje mere presežne vrednosti), interes delavca pa višanje mezd (in posledično znižanje mere presežne vrednosti).

Prvotna akumulacija je omogočila pogoje za nastanek kapitalistične akumulacije in z nastankom družbe, ločene na lastnike proizvodnih sredstev ter na dvojno svobodne delavce, ki ne razpolagajo z ničemer drugim, razen s svojo delovno silo, so se vzpostavili pogoji za kapitalistično akumulacijo. Marxov opis razkriva širok spekter procesov primitivne akumulacije. Ti procesi vključujejo poblagovljenje in privatizacijo zemlje, nasilen pregon kmečkega prebivalstva z nekdanj njihove zemlje, spremembo namembnosti zemljišč in lastniških pravic, odpravo kolektivnih pravic, poblagovljenje delovne sile in zatiranje alternativnih oblik proizvodnje in menjave.

2.1.1 Značilnosti prvotne akumulacije

Iz Marxove koncepcije prvotne akumulacije, ki je z ločitvijo producenta od produkcijskih sredstev omogočila razvoj kapitalizma, lahko razberemo tri glavne značilnosti prve faze prvotne akumulacije, ki so relevantne za obravnavano tematiko:

a) Uničenje vseh netržnih oblik preživetja:

Marxov opis prvotne akumulacije opisuje pregon obdelovalcev kmetijskih področij iz zemlje, ki jim je omogočala samozadostno preskrbo. Pridelava hrane, ki je nujna za preživetje, postane tržna oblika proizvodnje, saj si izdelke po novem lasti kapitalist in jih razredu proletarcev prodaja po tržni ceni. Zemlja, ki jih je hranila, postane privatna lastnina kapitalista in sredstvo za izkoriščanje osiromašenega kmečkega prebivalstva.

b) Spreminjanje vloge vseh klasičnih proizvodnih faktorjev:

Zemlja, ki je bila pred prvotno akumulacijo sredstvo za pridelavo hrane in preživetja, postane sredstvo za vzpostavitev in razvoj industrije. Kapitalist si zemljo prilasti s privatizacijo in spremembo lastništva (z razlašanjem) in spreminjanjem namembnosti, torej z uvajanjem novih načinov proizvodnje, ki so za novega lastnika bolj dobičkonosni.

c) Proletarizacija prebivalstva:

Privatizacija zemlje in pregon kmečkega prebivalstva je povzročilo množične migracije prodajalcev delovne sile v mesta. V mestih se je ustvarila armada brezposelnih delavcev, *proletarcev*, ki so ostali brez lastnih proizvodnih sredstev in ki so zato na trgu lahko prodajali le svojo delovno silo.

2.2 Luxemburgin koncept prvotne akumulacije

Rosa Luxemburg je nadgradila Marxov koncept prvotne akumulacije in razvila tezo, da prvotna akumulacija ni omejena na določeno zgodovinsko obdobje, v katerem so se vzpostavili pogoji za nastanek kapitalizma, kot to opisuje Marx, ampak je proces, ki se v kapitalizmu stalno odvija.

Rosa Luxemburg (1951, 329–359) govori o dveh vrstah akumulacije kapitala:

- a) Na eni strani opisuje akumulacijo znotraj družb, v katerih so že vzpostavljena kapitalistična družbena razmerja, torej o akumulaciji v kapitalističnih tovarnah, rudnikih, ipd. Akumulacija kapitala je tukaj ekonomski proces, vrši pa se prek ekstrakcije presežne vrednosti.
- b) Na drugi strani pa opisuje odnose med kapitalističnimi in nekapitalističnimi družbami. Poudarja, da se ob širjenju kapitalizma v nekapitalistične družbe stalno vršijo procesi, ki jih je Marx opisal kot primitivno akumulacijo kapitala. Prevladujoče metode tovrstne akumulacije so kolonialne politike in mednarodni kreditni sistem.

Ta dva aspekta akumulacije kapitala Rosa Luxemburg opiše kot organsko povezana ter možnost za zgodovinski uspeh kapitalizma vidi samo, če sta prisotna oba. (Luxemburg 1951, 369)

Kapitalizem opredeli kot sistem, ki je nagnjen h krizam, te pa so posledica nezadostne potrošnje. Nezadostna potrošnja je nujna posledica kapitalizma, saj delavci v tem sistemu dobijo samo del vrednosti, ki jo ustvarijo. Presežno vrednost si prilastijo kapitalisti, ki jo morajo porabiti bodisi za lastno potrošnjo ali ponovno investirati in povečati maso kapitala. Kapitaliste k ponovnem investiranju presežne vrednosti sili konkurenca. Vendar pa zaradi konkurence vsi kapitalisti stremijo k odpiranju novih trgov in iskanju novih priložnosti za investicije, teh pa je ob ekponentnem širjenju produkcije vselej premalo, zato prihaja do

presežkov akumuliranega kapitala, ki jih ni mogoče produktivno investirati. Rosa Luxemburg pravi, da je edini način za stabiliziranje sistema, v katerem se stalno pojavljajo presežki akumuliranega kapitala, širjenje kapitalizma na nekapitalistična geografska področja. Ljudstva, ki prebivajo v teh področjih, imajo razvite nekapitalistične načine proizvodnje in menjave ter se navadno niso pripravljena odreči tradicionalnim načinom življenja, zato je potrebno kapitalistične odnose v teh družbah uveljaviti s silo. Nasilen vdor na nekapitalistična področja je pomemben, ne le zaradi trgovanja, temveč tudi zato, ker omogoči kapitalske naložbe presežkov kapitala, ki jih na obstoječih trgih ni mogoče produktivno investirati, v dobičkonosne posle na novih področjih s ceneno delovno silo in ugodnimi surovinami (Luxemburg 1951, 419–454)

Ta proces vzpostavlja nova tržišča, primerna za investiranje presežkov akumuliranega kapitala, kar je nujno za nadaljnjo akumulacijo. Tržišča se torej vzpostavijo skozi proces prvotne akumulacije, v katerem se ustvarijo pogoji za kapitalistični način produkcije, kar ustvari nove trge za reinvestiranje in pogoje za nadaljevanje razširjenje reprodukcije.

Rosa Luxemburg ta proces imenuje imperializem in trdi, da je nujen za obstoj kapitalizma, saj v imperializmu vidi možnost za stabilizacijo sistema, ki potrebuje nenehno širjenje in v katerem se krize pojavijo vsakokrat, ko širjenje ni mogoče. Rosa Luxemburg vidi procese, ki jih Marx opisuje kot posebnost 16. stoletja, kot inherentne kapitalizmu. Trdi torej, da se procesi prvotne akumulacije stalno odvijajo in so pogoj za stabilnost kapitalizma.

Poleg treh značilnosti prvotne akumulacije, ki smo jih povzeli iz Marxove interpretacije, lahko na podlagi izpeljave Luxemburgove dodamo še četrto, in sicer način pridobivanja začetnega kapitala. Začetni kapital, ki je ustvaril pogoje za začetek kapitalizma so lastniki privatiziranih zemljišč pridobili s kolonialnim ropanjem neevropskih držav. Najbolj dobičkonosno je bilo zlato, ki so ga z ladjami uvažali v Evropo iz srednje Amerike. Začetni kapital je bil pridobljen neposredno s političnim razlaščenjem in ne z ekonomskim, kot je značilno za akumulacijo kapitala.

2.3 Harveyjev koncept prvotne akumulacija

Harvey prvotno akumulacijo opredeli kot *akumulacijo z razlaščenjem*. Nadgradi Marxov koncept, saj tako kot Rosa Luxemburg opozori, da prvotna akumulacija ni enkratni proces v zgodovini, temveč gre za proces, ki stalno spremlja kapitalizem in poteka vzporedno z razširjeno reprodukcijo. V svojem poimenovanju gre še korak dlje od Luxemburgove, saj

pravi, da proces primitivne akumulaciji ne poteka zgolj v obdobju imperializma, torej v času podrejanja nekapitalističnih družb tretjega sveta zakonom kapitalizma, kot je bila prepričana Rosa Luxemburg. Harvey namreč pravi, da Luxemburgova govori o širjenju kapitalizma *navzven*, na nekapitalistična geografska območja, medtem, ko Harvey (2003, 137–40), trdi da se kapitalizem stalno širi tudi *navznoter*, torej znotraj razvitih kapitalističnih družb.

Po Harveyju namreč prvotna akumulacija vseskozi poteka tudi v razvitih kapitalističnih družbah, in sicer v obliki privatizacije javnih in skupnih dobrin (npr. privatizacija zdravstva, šolstva, zalog vode, ipd.) in povzroča razlaščenje in zaplembo prej obstoječih kulturnih ter socialnih dosežkov, kot tudi izničenje vrednosti le-teh. (Harvey 2003, 140–51)

Harvey poudari, da so Luxemburg, Hilferding in Lenin že v začetku 20. stoletja opozorili, da sta finančni kapital in kreditni sistem postala glavna vzvoda plenjenja in ropanja. Razcvet delničarstva, t.i. ponzijskih shem, zniževanje vrednosti kapitala z inflacijo, povečevanje stopenj zadolženosti, razlaščenje nižjega in srednjega sloja (npr. s preoblikovanjem pokojninskih skladov), vse to so značilnosti modernega kapitalizma, ki vsebujejo procese akumulacije z razlaščenjem. Novi mehanizmi akumulacije kapitala z razlaščenjem v razvitem kapitalizmu so po Harveyju tudi, vpeljava koncepta intelektualne lastnine, poblagovljenje naravnih virov (zrak, voda, zemlja), privatizacija javnih storitev, demontaža socialne države, ipd. Monetizacija menjave in obdavčenja, javni dolg, še posebej pa kreditni sistem pa nastopijo kot radikalno sredstvo primitivne akumulacije. (Harvey 2003, 150–179)

2.5 Prvotna akumulacija kot element dinamike kapitalizma

Prvotna akumulacija, s katero Marx opredeli eno prvih privatizacij v zgodovini, je, kot že omenjeno, ustvarila pogoje za nastanek kapitalizma. Država je pogoje za akumulacijo kapitala in nastanek kapitalističnih produkcijskih razmerij morala izpolniti z neekonomskimi sredstvi, na primer z ograjevanjem dotlej skupnih zemljišč (*enclosures of commons*), nasilno ločitvijo delavca od njegovih produkcijskih sredstev in z dvojno osvoboditvijo podložnikov, ki jih je po eni strani odvezala fevdalnega jarma, hkrati pa jih osvobodila vsakršne lastnine proizvodnih sredstev. Procesu prvotne akumulacije so ustvarili pogoje za nadaljnjo akumulacijo kapitala, ki jo Marx natančneje opredeli s konceptom *razširjene reprodukcije* (Marx 1987, 436–467). V razširjeni reprodukciji se proizvaja presežna vrednost, ki z reinvestiranjem ustvarja pogoje za večanje produkcije in ustvarjanje novih trgov, kar rezultira

v nastanku novih akumulacijskih ciklov, ki pa so vedno razširjeni in večji od prejšnjih. Pogoji vsakega cikla akumulacije je že vzpostavljen in razvit kapitalistični način s svojimi značilnimi institucijami, kot so privatna lastnina produkcijskih sredstev, mezdno delo in prosti trg. (Krašovec 2011a, 106)

Za akumulacijo kapitala mora torej nujno obstajati nek predhoden cikel akumulacije, ki omogoči razširjeno reprodukcijo in nastanek novih kapitalističnih ciklov. V tej luči je ključna značilnost prvotne akumulacije ta, da je prvotna akumulacija ustvarila pogoje za nadaljnje akumulacije kapitala. Marx akumulacijo kapitala opredeli kot akumulacijo, ki se izvaja z ekonomskimi sredstvi, se pravi z eksploatacijo delovne sile, medtem ko gre pri prvotni akumulaciji kapitala za ustvarjanje presežne vrednosti s političnimi sredstvi, torej preko razlaščenja javnih dobrin in skupnega. Harvey to poimenuje akumulacija z razlaščenjem.

3 Akumulacija z razlaščenjem in aktualna kriza

3.1 Akumulacija z razlaščenjem nekoč in danes

Marx (1961, 650) poglavje o prvotni akumulaciji začne z opisom politične ekonomije, ki govori o nastanku in razvoju kapitalizma, kot o idilični fantaziji in otroški norčavosti. Otroška norčavost te teorije se kaže v tem, da so pred kapitalizmom obstajali bolj pridni ljudje, ki so varčevali svoje premoženje in z njim skrbno ravnali ter ljudje, ki so brezumno zapravljali. Torej ljudje, ki so v začetkih razvoja kapitalizma trdo delali in ljudje, ki so lenarili in vse zapravili za posvetne užitke.

V njegovem času je bila ta razlaga za politične ekonomiste, ki so nastanek kapitalizma razlagali na podlagi moralne filozofije, argument za razredno delitev. Tisti, ki so varčevali, so postali kapitalisti, tisti, ki pa so lenarili in se celo zadolževali, pa so postali proletarci in njim ni preostalo nič drugega kot delovna sila, ki so jo morali začeti prodajati na trgu.

Idiličnost se kaže v tem, da so se nekateri svobodno in odgovorno odločili za varčevanje, medtem ko so se drugi svobodno in neodgovorno odločili proti varčevanju in zapravljali. Skrajnost teh razlagah pa opazimo pri opisu kapitalistov, ki jim moralni politični ekonomisti pripisujejo dobrodelno noto, saj so prihranili denar in omogočili proletariatu preživetje, pod pogojem, da se naučijo vrednosti dela.

Marx nastanek kapitalizma razloži na drugačen način, in sicer da gre za nasilen proces in zgodovino razvoja poimenuje kot »zgodovino krvi in ognja«. (Marx 1961, 654)

Opis nastanka kapitalizma, kot ga poimenuje Marx, z besedno frazo fantazijska otroška norčavost, je aktualen in prikladen argument za potrebo po uvajanju varčevalnih ukrepov tudi v sodobnem svetu in ima, če povzamemo Marxovo frazo, vse znake norčavosti in otroške naivnosti še sedaj.

Moderna različica te zgodbe govori, da smo nekoč smo imeli družbo izobilja in socialnih ugodnosti, vendar nas je brezglavo potrošništvo pripeljalo do tega, da so države zapadle v krizo. Po eni strani je vzrok temu moderna družba, v kateri so ljudem pomembne samo materialne dobrine, po drugi strani pa nepremišljena nagnjenost k potrošnji delavskega razreda. S to razlago dobijo varčevalni ukrepi vlogo družbenega problema in razloge za uvajanje le-teh se s preprostimi argumenti prevale na delavski razred. Tudi v aktualni krizi gre za isto zgodbo kot pred dvesto leti, za ločevanje na *lene* in *pridne* delavce, ter razlikovanje med *varčnimi* in *potrošnimi* deželami.

Zgodbo o sodobnih lenih Grkih bi lahko povezali z zgodbo o lenih Ircih iz Marxovega časa. Ko je bilo treba razlastiti irsko prebivalstvo in Irsko spremeniti v deželo ovc, so moralni ekonomisti začeli govoriti o lenih Ircih, ki ne znajo varčevati. Podobno se dogaja z današnjo Grčijo. Ko so evropske sile in mednarodni finančni trgi prisili grške vlade v krčenje javnega sektorja in demontažo socialne države, so ekonomisti ustvarili mit o lenih in zapravljivih Grkih. Na splošno so se v javnosti pojavile mitološke zgodbe, ki na eni strani opevajo germanske in skandinavske narode kot primere, kjer prebivalci znajo varčevati, na drugi strani pa ležerne mediteranske dežele, v katerih se na veliko troši in zapravlja.

Vendar pa lahko te trditve ovržemo s statistikami, ki kažejo povprečje opravljenih tedenskih ur dela na delavca v Grčiji in Nemčiji. Statistike namreč kažejo, da Grki delajo mnogo dlje kot Nemci. Podatki za leto 2011 kažejo, da delavec v Grčiji povprečno opravi 42 ur tedensko v Nemčiji pa 35. (OECD 2012)

Če želimo ugotoviti resnične vzroke za potrebo po uvajanju varčevalnih ukrepov, ki po mnenju marksističnih in keynesianskih ekonomistov niso nujni, oziroma celo neprimerni ukrepi za izhod iz krize, moramo narediti kratek pregled prehoda v neoliberalizem in vzroke za nastanek krize. Šele v tej luči se nam namreč razkrije smoter varčevalnih ukrepov.

3.2 Vzroki sedanje krize

Kriza je izbruhnila znotraj finančnega sektorja na drugorazrednem trgu, tj. trgu izvedenih finančnih instrumentov nizkokakovostnih hipotekarnih posojil. Prvotno poimenovanje krize je bilo zato kar *drugorazredna kriza*. Ker so drugorazredni krediti po definiciji slabe kakovosti, je bil trg drugorazrednih posojil nagnjen k *listinjenju posojil* - finančnemu inženiringu (Stockhammer 2010). Listinjenje poenostavljeno pomeni združevanje vrednostnih papirjev in oblikovanje različnih paketov glede na kakovost. Kakovost se pri tem meri na podlagi bonitetnih ocen, torej se ocenjuje kolikšno je tveganje kupca, da bo njegova naložba propadla. Večja, ko je možnost, da bo naložba propadla, nižja je bonitetna ocena in višje so obresti (in obratno).

Kljub temu, da so ob nastanku krizo poimenovali drugorazredna kriza, se je izkazalo, da je dogajanje na trgu drugorazrednih kreditov le skrajna oblika procesov, ki so bili sicer prisotni v celotni hipotekarni industriji. Avgusta 2007 se je tako kriza prelila na medbančni trg, kjer banke posojajo denar druga drugi. Navadno gre za kratkoročna posojila, vendar pa je medbančni trg center sodobnega finančnega sistema. Ko se je kriza prelila na ta trg, so se obresti medbančnih posojil zvišale, tako da so bile za več kot en odstotek višje od obresti na državne obveznice. To zvišanje premij je pomenilo, da si banke niso več medsebojno zaupale. In izkazalo se je, da upravičeno, saj so centralne banke hitro ukrepale in počrpale milijarde dolarjev in evrov na ta trg, da bi ohranile likvidnost. (Stockhammer 2010)

Medtem, ko so se zadeve na videz stabilizirale, je kriza napredovala. Ob koncu avgusta in začetku septembra 2008 se je kriza razvila v finančno krizo polnih razsežnosti. Centralne banke so zagotovile več likvidnosti (znižale so obrestne mere), vendar se je izkazalo, da to ni dovolj za stabilizacijo trgov. Vlade so zato morale intervenirati neposredno. V nekaj tednih sta rekapitalizacija finančnih institucij na eni strani in ogromna jamstva za medbančne kredite na drugi, postali uradni ekonomski politiki. Rekapitalizacija je v tem smislu pomenila, da so vlade efektivno nacionalizirale finančne institucije (bodisi delno ali v celoti), vendar pa so se v nasprotju z zasebnimi deležniki niso vmešavale v upravljanje teh institucij, oziroma vsaj niso posegale v določanje prednostnih nalog. V tem duhu je vrh Evropske unije ob koncu oktobra 2008 podal izjavo, da se mora preprečiti bankrot katerekoli sistemsko pomembne finančne institucije – razglašen je bil kapitalizem brez bankrotov! (Stockhammer 2010)

Do jeseni 2008 se je finančna kriza razvila v ekonomsko krizo polnih razsežnosti. Prihodki so v večini razvitih držav upadali s hitrostjo, kakršne nismo videli že vse od tridesetih let prejšnjega stoletja (v večini držav so prihodki padli za okrog 5%). In upad prihodkov ni prizadel le držav, v katerih so se pojavili nepremičninski mehurčki, ampak tudi države kot sta Nemčija in Japonska (kjer do napihovanja cen nepremičnin sploh ni prišlo) in se širil tudi v države v razvoju. Medtem, ko se je popoln zlom zdel neizbežen v letu 2008, je spomladi 2009 postalo jasno, da so obsežne državne intervencije, ki jih še nikdar v vsej zgodovini do sedaj še ni bilo toliko, preprečile dokončen propad. Premije za tveganje so ostale zvišane, banke so beležile nepričakovane izgube, brezposelnost je začela rasti, vendar pa se je vrnila neke vrste normalnost in pritiski po spremembi sistema so očitno popustili. Predhodne izjave o temeljiti spremembi finančnega sistema so bile pozabljene in debata o reformah se je preobrazila v specialistično debato o tehnikalijah, v kateri so imeli besedo le bančniki, iz privatnih in centralnih bank. (Stockhammer 2010)

A vendar normalnost, ki se je ponovno vzpostavljala, ni bila več podobna normalnosti pred krizo. Konec koncev, krize še zdaleč ni bilo konec. Lahko bi rekli, da se je za večino prebivalstva začela šele takrat, ko se je za bankirje skoraj končala. Proizvodnja se je namreč zmanjšala, brezposelnost je narasla, veliko ljudi je izgubilo domove. To se je vleklo nekaj mesecev, nato pa je kriza izbruhnila v srednji in vzhodni Evropi, njena najbolj vidna žrtev pa je v zimi 2009/10 postala Grčija in z njo Evrosistem. (Stockhammer 2010)

Po teh dogodkih so vsi glavni politični akterji v Evropi prevzeli diskurz o *nujnosti* varčevalnih ukrepov. Vendar pa, v kolikor varčevalne ukrepe vzamemo pod drobnogled, vidimo, da so varčevalni ukrepi pogubni, saj degradirajo socialni standard večine prebivalstva in krčijo socialne pravice, in kot opozori Furlan (2012) »so tudi z ekonomskega vidika iracionalni, saj ne proizvajajo učinkov, katerim naj bi bili namenjeni«.

4 Varčevalni ukrepi

Če želimo razumeti uvajanje varčevalnih ukrepov, torej moramo nujno izhajati iz dolžniške krize, ki je nastala leta 2010. Odgovornost za nastanek dolžniške krize, ki je nastala v letu 2010 se v javnem diskurzu prelaga na parazitski javni sektor, ki naj bi državo pahnil v prekomerno zadolževanje in zadušil investicijsko klimo v privatnem sektorju, pri čemer se kot glavnega krivca prikazuje potratno socialno državo. Vlade odgovor na krizo zato vidijo v krčenju javnih izdatkov ter rezom v socialne pravice in socialno državo.

Kakorkoli, te politike so zmotne, saj prepoznavajo napačne vzroke krize. V nadaljevanju si bomo ogledali dejanske vzroke krize, v kateri smo se znašli.

Začeli bomo z Grčijo in koncem finančne krize ter začetkom dolžniške krize. V januarju in februarju 2010 se je Grčija soočala s kaznovalnimi obrestnimi merami na njen (javni) dolg. Vendar Grčija ni bila edina, saj so se tudi druge sredozemske članice evroobmočja soočile s podobnimi težavami. Kar je v resnici prišlo na dan, je bila osnovna napaka v strukturi Evrosistema. (Stockhammer 2010)

V svetovnem sistemu obstaja delitev na center in periferijo. Znotraj Evropske unije se ta odnos podvoji, saj tudi znotraj Evropske unije obstaja jasna delitev na center in periferijo. Centralne so predvsem države z močnim industrijskim sektorjem, ki so izvozno naravnane, predvsem Nemčija. Njen izvoz poteka večinoma v druge države evroobmočja, kar je temelj trgovinskih neravnovesij v Evropski uniji, ki so neposreden vzrok krize. Vse od vzpostavitve enotnega valutnega območja je namreč Nemčija ustvarjala ogromne zunanje trgovinske presežke², logično pa so morale na drugi strani obstajati države, ki so v istem obdobju beležile enormne trgovinske primanjkljaje. To vlogo so odigrale države periferije evroobmočja, ti. PIIGS (Portugalska, Italija, Irska, Grčija, Španija).

Države periferije so se znašle v krizi, ker so se soočale z naraščajočimi stopnjami javnega dolga in ker so se bile primorane zadolževati. Ključno pri tem je vprašanje, kje se je dolg pojavil. Večino dolga, kot bomo pokazali v nadaljevanju je nastalo v privatnem sektorju, na področju finančnih institucij in gospodinjstev.

Podatki, za leto 2008 kažejo, da je bil v Španiji del privatnega dolga v celotnem obdobju 87% medtem ko je bil javni dolg zgolj 13%. Podatki za Portugalsko kažejo, da je bil privatni dolg 85%, javni dolg pa zgolj 15%. V Grčiji je bilo 58% celotnega dolga privatnega in 42% javnega. (Lapavitsas in drugi 2010)

Iz opisanih statistik je razvidno, da so dolg povzročile privatne institucije in ne preveč potratna država. Kriza se je izkazala kot kriza bančnega sektorja, kar smo opisali v prejšnjem poglavju in kot kriza agregatnega povpraševanja, ki je prizadela tako periferijo kot center.

---

² V času krize se je povečal za več kot 5% BDP-ja. (Stockhammer 2010)

Ogromni dolgovi in javni primanjkljaj se na periferiji šele takrat pojavijo v zares veliki meri. Ker je bilo gospodarstvo v recesiji in ljudje niso imeli denarja, da bi kupovali, se je zelo zmanjšal pritok davkov v državno blagajno. (Lapavitsas in drugi 2010)

Do javnega dolga je torej prihajalo, ko se je reševalo krizo v privatnem sektorju. Privatni dolg, kot to poimenuje Furlan (2012), se je *socializiral* – prenesel se je na državo in na javni sektor.

Ključni problem je torej, da evroobmočje ni imelo nobenih instrumentov za brzdane te notranjih neravnovesij, razen upanja, da bo fleksibilen trg dela prilagodil raven cen. Periferne države EU so zato zaprosile za finančno pomoč in se zavezale k varčevanju. (Stockhammer 2010)

4.1 Posledice uvajanja varčevalnih ukrepov

V vseh primerih je prišlo do padca gospodarske rasti, do nadaljnjega padca investicij in krčenja BDP-ja ter enormne rasti brezposelnosti, kar kažejo statistike iz leta 2010. Na Portugalskem je bila stopnja brezposelnosti 15%, v Španiji 24% in v Grčiji 21%. Povprečna brezposelnost na področju Evropske unije je znašala 11%, kar pomeni, da je bilo v EU več kot 17 milijonov ljudi brez dela. (Onaran 2010)

Opaziti je tudi naraščanje stopnje brezposelnosti med mladimi, med drugimi je v Sloveniji iz 10,6% v letu 2010 (SURS 2010) narasla na 11,6% v letu 2012. (SURS 2012)

Čeprav so številke zgovorne in nazorno kažejo situacijo v Evropski uniji, še posebej v perifernih državah, se vseeno spodbuja uvedbo pokojninske reforme, ki podaljšuje delovno dobo in zvišuje upokojitveno starost ter uvaja regresivno politiko zaposlovanja v javnem sektorju, ki je trenutno edini zmožen ponuditi delovna mesta, saj je privatni sektor preokupiran z množičnim odpuščanjem. Neuspešnost varčevalnih ukrepov se kaže tudi v tem, da niso olajšali financiranja dolgov teh držav, temveč so ga dodatno otežile.

Sunkoviti proračunski rezi namreč vodijo v krčenje agregatnega povpraševanja in posledično v padec bruto družbenega proizvoda. Če BDP pade, delež javnega dolga avtomatično naraste. Po drugi strani pride z upadom BDP-ja do upada prihodkov v javno blagajno, kar pa ponovno oteži financiranje javnih dolgov. Varčevalni ukrepi zato proizvajajo nasprotno učinke od pričakovanih. Niso rešili problema javnega dolga, nasprotno, države so pahnili v recesijo in jim otežili financiranje javnih dolgov. (Lapavitsas in drugi 2010)

Furlan (2012) nesmiselnost logike varčevalnih ukrepov opiše s hipotezo Michaela Friedmana, ki jo je zasnoval v 70-ih, poimenovano *crowding-out hypothesis*, ki trdi, da javni sektor krči možnosti razvoja privatnemu sektorju. Vendar pa njegova hipoteza vzdrži zgolj v primeru, če ima gospodarstvo polno izkoriščene kapacitete, se pravi ob polni zaposlenosti. Slovenija pa se trenutno sooča z 11,6 % registrirano brezposelnost, kar nazorno kaže, da niti v najbolj dogmatičnih neoliberalnih teorijah, ne moremo najti opravičila za krčenje javnega sektorja in da so ukrepi ekonomsko iracionalni, saj ne prinašajo ekonomskih učinkov katerim naj bi bili namenjeni.

Na tem mestu se poraja vprašanje, kako razumemo neoliberalizem. Harvey (2003, 19) pravi, da »neoliberalizem lahko razumemo kot utopični projekt realizacije teoretske zasnove za reorganizacijo mednarodnega kapitalizma ali pa kot politični projekt za ponovno vzpostavitev pogojev za akumulacijo kapitala in za obnovo moči gospodarskih elit«. V tem se odraža srž problematike: varčevalni ukrepi kot neoliberalna fiskalna politika v času krize presežkov akumuliranega kapitala in hiperprodukcije stremijo k ponovni vzpostavitvi pogojev za akumulacijo kapitala in obnovo moči gospodarskih elit. Ključen element v tem procesu je primitivna akumulacija.

4.2 Akumulacija z razlaščenjem kot element varčevalnih ukrepov

V tej točki bomo značilnosti prvotne akumulacije aktualizirali ter poiskali vzporednice med prvotno akumulacijo, ki je ustvarila pogoje za nastanek kapitalizma in akumulacijo kapitala, ki poteka v času krize kapitalizma, torej krize hiperakumulacije in hiperprodukcije. Pokazali bomo, da gre pri varčevalnih ukrepih za akumulacijo kapitala z razlaščenjem in da je njihov smoter ustvarjanje novih možnosti za podaljševanje akumulacijskega cikla, kar je nujen pogoj za stabilnost kapitalizma.

Kot že omenjeno, kapitalizem za svoj obstoj potrebuje širjenje in ustvarjanje novih trgov za nadaljnjo akumulacijo. Problem se pojavi, ko se znotraj države zasičijo trgi blag, kar upočasni akumulacijski cikel, zaradi česar je otežena razširjena reprodukcija. Kot smo že pokazali, je kapitalizem zgodovinsko to težavo reševal z širitvami na nekapitalistična geografska področja, kar pa v času globalnega kapitalizma ni več mogoče. Rešitev za presežno akumulacijo je zopet prvotna akumulacija in ker akumulacija kapitala ne more potekati z geografskim širjenjem, se začne razlaščenje v samem centru kapitalističnega sistema.

Idealna rešitev za ustvarjanje novih trgov in nadaljnjo akumulacijo kapitala, ki je nujna za obstoj kapitalizma, je privatizacija javnega sektorja in javnih storitev.

Akumulacijo z razlašanjem je tako zaznati v vseh vrstah t.i. varčevalnih ukrepov, npr. v privatizaciji javnih storitev, davčnih reformah, pokojninskih reformah, reformah trga delovne sile, krčenju socialne države, pospešenem zadolževanju, ipd. Akumulacija z razlašanjem je najbolj očitna pri privatizaciji javnega sektorja, zlasti pri institucijah družbene reprodukcije (šolstvo, zdravstvo, kultura). Ta področja javnega in skupnega predstavljajo zalogo še neizkoriščenih in neblagovnih družbenih odnosov in dejavnosti, ki kapitalizmu, še posebej, ko je v krizi, prinaša možnosti za ponoven zagon akumulacijskega cikla.

V tem razdelku bomo pregledali glavne paralele med prvotno akumulacijo, kot jo opiše Marx in akumulacije z razlašanjem v aktualnih varčevalnih ukrepih:

4.2.1 Zmanjšanje obsega socialnih transferjev

Socialni transferji so dediščina preteklih delavskih bojev, ki so omogočili sorazmerno blaginjo, socialno varnost delavskega razreda in vertikalno družbeno mobilnost v razvitih kapitalističnih državah. Kot pravi Stockhammer (2010) pa s povratkom v ortodoksno ekonomijo v poznih 70-ih in v 80-ih letih prejšnjega stoletja, ki razume nizke stopnje inflacije in izravnani proračun kot glavna politična cilja, pri čemer trdi, da vlada ne more narediti ničesar, da bi znižala strukturno brezposelnost, socialni transferji postanejo dojeti kot nazadnjaški instrument, ki dajejo potuho lenemu prebivalstvu in s tem negativno učinkujejo na družbeno produktivnost in zavirajo razvoj podjetništva.

Krašovec (2011b) opozori na skrajnost zmanjševanja socialnih transferjev, na primeru marginalnih družbenih skupin (invalidi, trajno brezposelni), ki jim je bilo po drugi svetovni vojni omogočeno, da v celoti preživijo brez prodajanja svoje delovne sile na trgu. Z uvajanjem tako imenovanega paralelnega socialnega podjetništva, ki služi kot nadomestek socialni državi in kamor se vključuje tudi tiste, ki ne morejo v celoti sodelovati v produkcijskem sistemu (marginalne skupine) poteka ukinjanje netržnih oblik preživetja. Podoben proces se je vršil že v 16. stoletju, ko je bila kmetom onemogočena pridelava pridelkov za lastno uporabo in s tem odvzeta možnost netržnega preživetja.

4.2.2 Privatizacija javnega sektorja

Privatizacija javnega sektorja je razprodaja javnega premoženja, s katero se ustvari nove trge in možnosti za ustvarjanje presežne vrednosti na novo nastalih trgih storitev. To lahko

pokažemo na primeru privatizacije šolstva in zdravstva. V kolikor sta ta dva sektorja javna, torej neblagovna in eksterna tržni ekonomiji, se njuno delovanje napaja iz državne blagajne, torej iz davkov. V tem primeru jih torej financira država, ki zaradi tega mora svoje prebivalstvo in podjetja višje obdavčiti. Davčne stopnje v državah, v katerih so te storitve javne, so navadno progresivne, kar pomeni, da so bogatejši bolj obdavčeni. V takem sistemu torej bogatejši prispevajo v zdravstveno blagajno bistveno več od revnejših.

S privatizacijo teh storitev pa se njihove storitve (zdravstvena oskrba, izobrazba) komodificirajo, torej postanejo blago na trgu. V tem primeru te ustanove postanejo profitabilna podjetja, odprta za kapitalske vložke, njihova dejavnost pa dobičkonosna, saj prodajajo življenjsko pomembne storitve. Kapitalistični razred ima od tega dvojno korist: po eni strani se zmanjša davčna obremenitev, po drugi strani pa se odprejo nove možnosti profitabilnih naložb presežnega kapitala, ki lahko oživijo akumulacijski cikel.

4.2.3 Reorganizacija načina dela v javnem sektorju

Tudi v primeru, če ne pride do formalne spremembe lastništva, če institucije ne postanejo uradno last zasebnika, oziroma kapitalista, se čedalje bolj uvajajo tržni mehanizmi in menedžersko upravljanje v javnem sektorju. Država namreč v institucije, za katere je odgovorna in bi morala skrbeti za socialno reprodukcijo, uvaja gospodarske oblike upravljanja. To pomeni klasično tayloristično obliko upravljanja, se pravi razbitje klasične dejavnosti na manjše sestavne dele. To velja tako za proces dela kot tudi za sam produkcijski proces.

Breznikova (2005, 59-61) je tendence taylorističnega upravljanja utemeljila s konceptoma tehnične in družbene delitve dela. Za ilustracijo prvega, tehnične delitve dela, je podala prehod od obrtniškega dela, pri katerem obrtnik sam napravi končni produkt, k delitvi tega dela na več enostavnih opravil in razdelitvi med različne delavce. To sicer skrajša čas produkcije, optimizira delovna opravila in poenostavi delo, da se ga delavci lažje in hitreje priučijo, a na drugi strani prinaša ločitev delavca od njegovih veščin, t.i. deskilling delovne sile. Družbena delitev pa naredi še korak dlje. V koliko so delavci v tehnični ločitvi dela še posedovali znanje o produkcijskem procesu, pa družbena delitev dela vpelje ločitev na delavce in upravljavce delovnega procesa, torej ločitev na manualno in intelektualno delo. Intelektualno delo je kvalificirano, strateško pomembno, medtem, ko je manualno nekvalificirano, poneumljajoče in pogrešljivo.

Oba koncepta imata korenine v prvi polovici 19. Stoletja, z njima pa je Breznikova želela pokazati na temelje moderne segmentacije in stratifikacije delovne sile, ki se vedno bolj odvijajo v javnem sektorju.

Učinek uvajanja taylorizma v delovne procese v javnem sektorju je pritisk na mezde. S t.i. »*deskillingom* delovne sile« se namreč omogoči nadomeščanje kvalificirane delovne sile z nekvalificirano, kar negativno vpliva na mezde obojih: tako nekvalificiranih delavcev (z argumentom, da njihovo delo ne terja kompetenc), kot tudi kvalificiranih delavcev, ki na ta način postanejo nadomestljivi.

4.2.4 Proletarizacija delovne sile

Še ena značilnost akumulacije z razlaščanjem v javnem sektorju je razbitje sistema javnih uslužbencev in uvajanje vedno bolj fleksibilnega dela, kar pa ne pomeni nič drugega kot proletarizacijo delavcev. Javni uslužbenci imajo znotraj delovnega procesa, kot to poimenuje Krašovec (2011b, 49–57) neko *na pol tržno obliko dela*. Niso kapitalisti, ker ne razpolagajo s privatnim kapitalom in niso proletarci, ker njihovo plačilo ni odvisno od uspešnosti njihovega podjetja, oziroma od konkurence na trgu delovne sile ampak so si, ravno skozi sistem javnih uslužbencev, uspeli zagotoviti na pol tržno obliko dela in preživetja. Fleksibilizacija delovne sile pa pomeni, da so delavci kadarkoli odpustljivi in zamenljivi ter, da med njimi poteka konkurenčni boj za delovno mesto. Ta proces Krašovec (2011b, 66) opiše z *doseganjem konkurenčnosti navzven*. Znotraj sektorja ni več kolegialnih odnosov, temveč tekmovanje med delavci (posebej v visokem šolstvu). Gre za tekmovanje na vseh ravneh, tudi za javne finance in ljudje so pripravljeni delati za manj denarja, da ne bodo izgubili na konkurenčni lestvici, kar bi za njih pomenilo brezposelnost. Posledično poteka večanje intenzivnosti dela, v kar jih sili strah pred izgubo dela ter vse večja prekarizacija delovne sile.

4.2.5 Prekarizacija delovne sile

Značilnost akumulacije z razlaščanjem je prekarizacija delovne sile, torej ukinjanje vseh gotovih oblik zaposlitve, s čimer se še dodatno disciplinira delovno silo in jo drži v stalnem strahu in negotovosti (Močnik 2006, 23–5). To ni nič novega, je ena od značilnosti klasične prvotne akumulacije. Engels (1977, 580–3) govori o prvem proletariatu o *prekariatu* se pravi o nestalnih oblikah dela, kjer je delavec hitro odpustljiv in nadomestljiv.

O rednih zaposlitvah s socialnim varstvom govorimo v času po 2. svetovni vojni in so rezultat delavskih bojev znotraj kapitalizma. Socialna država namreč kapitalizmu ni imanentna.

Kapitalizmu in kapitalističnemu načinu proizvodnje je imanentna težnja po višanju profitne mere, ki pa se v trenutnem načinu regulacije, tj. neoliberalizmu, dosega prek fleksibilizacije trgov delovne sile in prekarizacije delovnih odnosov. Višanje stopnje profitne mere se tako dosega prek akumulacije z razlaščenjem.

V primeru privatiziranja javnega sektorja gre za razliko od privatizacije industrije za obliko privatizacije od »zunaj« vendar za reorganizacijo od »znotraj«, kjer je ključni akter država, ki se drži starega imperialističnega načela, kot ga poimenuje Krašovec (2011b, 59) *res nullius* in pomeni, da je zemljo legitimno odvzeti nekemu, ki jo ne upravlja dovolj produktivno. Podoben argument nastopa tudi znotraj doktrine novega javnega upravljanja - imamo neproduktivne javne uslužbence, ki neproduktivno izkoriščajo kar jim je bilo dano in kar analogno z imperialističnim načelom legitimira vse nasilne oblike racionalizacije delovnega postopka in proletarizacije delavstva, ki opravljala delo znotraj teh institucij. Vse te procese je opisoval že Marx in so potekali tako v 16. stoletju kot tudi v dobi imperializma.

Značilnost in posebnost modernega kapitalizma je, da akumulacije kapitala z razlaščenjem poteka z državno prerazdelitvijo, predvsem s spremembami davčnega sistema v prid zasebnim podjetjem in bogatim posameznikom. Akumulacija tako v neoliberalizmu vse bolj sloni na političnemu razlaščenju delavstva, bodisi prek privatizacije javnih storitev, bodisi prek nižanja davčnih bremen ali pa zniževanjem mezd.

V procesu zniževanja davčnega bremena, so v nacionalnih BDP-jih zahodnih držav bistveno manjšajo deleži mezd v odnosu do profitov. Z uvajanjem izravnanih ali celo enotnih regresivnih davčnih stopenj se namreč davčno breme vse bolj prelaga na socialno najbolj ogrožene.

Prevladujoča neoliberalna ideologija skuša disciplinirati delavce na način, da ne opazijo nepravilnega razmerja davčne obremenitve po razredni delitvi družbe med delavci in kapitalisti, ampak da pozornost namenijo vprašanju koliko dela za razliko od t.i. *realnega sektorja* opravijo preplačani javni uslužbenci in ta proces negativne solidarnosti še dodatno podpre proces proletarizacije. (Krašovec 2011b, 62–6)

Zagonski kapital za oživitev akumulacijskega cikla se v razvitem evropskem kapitalizmu pridobiva podobno nasilno in brutalno kot v dobi imperializma in kolonializma - z množičnim razlaščenjem ljudstva, le da je pri slednjih ropanje potekalo v državah tretjega sveta. V

razvitih državah sodobnega kapitalizma, pa razlaščenje poteka v samem centru, zagonski kapital pa se pridobiva z davčnimi reformami, z znižanjem davkov bogatejših, ki ostanek presežka namenjajo za investicijo in nakup javne industrije in infrastrukture ter za ustvarjanje privatnih in zasebnih storitev, ki nadomeščajo prej javne in prebivalcem brezplačne storitve.

5 Zaključek

Kriza, ki se je začela z zlomom nepremičninskega trga, leta 2008, se je iz finančnega sektorja prelila v bančni sektor in države pahnila v dolžniško krizo. Zaradi velike zadolženosti bank in finančnega sektorja, so bile države primorane reševati banke pred propadom in privatni dolg se je prevalil na javni sektor. Države so morale najemati posojila, ki jih sedaj financirajo ne z višjim obdavčenjem kapitala ali pa bančnimi transakcijami, kar bi prizadelo banke, finančni sektor in podjetja, ampak je breme padlo na nižji in srednji razred z rezi v socialne storitve in javni sektor. Države so se zadolževale na mednarodnih trgih in kriza je bila za bančnike rešena, za večino ljudi pa se je šele začela.

Pomoč je bila za banke prepotrebna finančna injekcija, za prebivalstvo obubožanih držav, pa je to pomenilo pot v varčevanje in opustošenje. Varčevalne ukrepe, ki jih po diktatu trojke (Mednarodni denarni sklad, Evropska centralna banka, Evropska komisija) implementirajo tako rekoč vse države po Evropi, so najbolj vplivale na reze v javnem sektorju in na zmanjševanje socialnih transferjev. Če parafraziramo Marxa, smo v sistemu, kjer vladajo »svoboda, enakost, lastnina in trojka«. Varčevalni ukrepi niso v nobenem primeru zmanjšale javnega dolga, temveč so ga le poglobili, saj je neposredno privedlo do upada BDP-ja, povišane brezposelnosti, privatizacije javnega sektorja ipd.

Smisel varčevalnih ukrepov ni varčevanje, saj nobena država ni uspela znižati dolga, temveč je prikladen argument za uvajanje neoliberalnih reform. Kot smo pokazali v diplomskem delu in na kar opozori Stockhammer, je neoliberalizem kapitalistični način regulacije, katerega smoter je ustvarjanje novih trgov, kar omogoča stabilizacijo kapitalističnega sistema, ki je nagnjen h krizam.

To ustvarjanje novih trgov pa se, kot pokaže Harvey, nujno vrši prek akumulacije z razlaščenjem. Razlaščenje poteka z uničenjem socialnih transferjev, privatizacijo le-teh,

nižanjem mezd, fleksibilizacijo trga delovne sile, prekarizacije delovnih razmerij. Se pravi z vsemi procesi, ki so značilni za varčevalne ukrepe.

Možnosti za podaljševanje akumulacijskega cikla nudi tudi sprememba davčne politike, ki smo ji priča po celi Evropi. V evropskih socialnih državah so po 2. svetovni vojni uvedli progresivne davčne stopnje, na podlagi katerih so bogatejši večji del svojega prihodka prispevali v državno blagajno. Zdaj se z argumentom, da bo zniževanje davkov spodbudilo gospodarsko rast, namesto progresivnih lestvic, uvaja izravnane ali celo regresivne davke. Davčno breme se s tem vse bolj prelaga na ramena delavskega razreda, kar je vzvod za razlaščenje množic, torej prvotne akumulacije.

V državah kjer se uvajajo varčevalni ukrepi poteka širjenje kapitalizma »navznoter«, poblagovljajo se storitve, ki prej niso bile podvržene tržnim odnosom. S privatizacijo javnih storitev, s podrejanjem javnih storitev tržni logiki, s spremembami v organizaciji dela in s fleksibilizacijo trga delovne sile se ustvarjajo pogoji za nadaljnjo akumulacijo. Teh procesov pa ne smemo pripisati samo neoliberalizmu, temveč je to proces ki je stalno prisoten v kapitalizmu. Rosa Luxemburg je v začetku 20. stoletja te iste procese pokazala na primeru imperializma, Marx pa v 16. stoletju na primeru prehoda iz fevdalizma v kapitalizem.

Na tem mestu lahko hkrati potrdimo obe tezi, in sicer da o prvotni akumulaciji ne moremo govoriti kot o zgodovinsko zaključenem procesu, saj gre za proces, ki stalno spremlja nadaljnjo akumulacijo kapitala, torej razširjeno reprodukcijo in da gre pri varčevalnih ukrepih, ki se jih poslužuje večina vlad po Evropi, za proces prvotne akumulacije.

6 Literatura

Breznik, Maja. 2005. Slovensko založništvo med taylorizmom in onkraj njega. V *Zgubljeno v prodaji. Slovenska knjiga med državo in trgov v tretjem tisočletju*, ur. Samo Rugelj, 49–57. Ljubljana: UMco.

Borchardt, Julian. 1976. *Kapital*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Engels, Friederich in Karl Marx. 1977. *Izbrana dela*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Furlan, Sašo. 2012. *Varčevanje: pot v recesijo, brezposelnost in bedo*. Dostopno prek: <http://mismouniverza.org/okrogla-miza-proti-varcevalnim-ukrepom/> (29. avgust 2012).

Harvey, David. 2003. *The New Imperialism*. Oxford: Oxford University Press.

Hobsbawm, Eric. 2010. *Čas Revolucije*. Ljubljana: Založba Sophia.

Krašovec, Primož. 2011a. *Vloga kritike v marksistični teoriji in njen vpliv na politiko komunističnega gibanja*. Ljubljana: FDV.

--- 2011b. Razredni boj po novi ekonomiji. *Borec* 63 (681–684): 48–67.

Lapavitsas, Costas, Anne Kaltenbrunner, George Lambrinidis, in Allen Stenfors. 2012. The Eurozon Between Austerity and Default. *Reasarch on Money and Finance* (september). Dostopno prek: <http://www.researchonmoneyandfinance.org/> (29. avgust 2012).

Luxemburg, Rosa. 1951. *The accomulation of capital*. New York: Monthly Review Press.

Marx, Karl. 1961. *Kapital I*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

--- 1987. *Kapital II*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Močnik, Rastko. 2006. *Svetovno gospodarstvo in revolucionarna politika*. Ljubljana: /cf*.

More, Thomas. 1901. *Utopia*. New York: Ideal Commonwealths. Dostopno prek: oregonstate.edu.

Onaran, Özlem. 2010. Fiscal Crisis in Europe or a Crisis of Distibution. *Reasarch on Money and Finance* (maj). Dostopno prek:

http://www.peri.umass.edu/fileadmin/pdf/working_papers/working_papers_201-250/WP226.pdf (29. avgust 2012).

OECD. 2012. *Average usual weekly hours worked in the main job*. Dostopno prek: http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=AVE_HRS (29. avgust 2012).

Perelman, Michael. 2000. *The Invention of Capitalism*. Durham in London: Duke University Press.

Stockhammer, Engelbert. 2010. Neoliberalism, Income Distribution and the Causes of the Crisis. *Research on Money and Finance* (junij). Dostopno prek: <http://www.researchonmoneyandfinance.org/media/papers/RMF-19-Stockhammer.pdf> (29. avgust 2012).

SURS. 2010. *Aktivno prebivalstvo, Slovenija, september 2010*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=3560 (29. avgust 2012).

--- 2012. *Aktivno prebivalstvo, junij, 2012*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=4910 (29. avgust 2012).